

Araştırma Makalesi

Klasik jeopolitik yaklaşımlar üzerinden Rusya'nın Suriye politikaları

Ali Oğuz Dirioz^{1,*}, Kutay Alımcı²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Uluslararası Girişimcilik Bölümü, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye. ORCID: 0000-0001-7110-3849.

² Uluslararası Girişimcilik Bölümü, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye. ORCID: 0000-0001-8550-6286.

* İletişim: adirioz@etu.edu.tr

Gönderim: 27.07.2020; Kabul: 26.12.2020. DOI: <http://dx.doi.org/10.38154/cjas.47>

Öz: Suriye ihtilafındaki en aktif ve en önemli aktörlerden biri olması sebebiyle Rusya Federasyonu'nun bu ihtilaftaki yerini ve hedeflerini anlamak, bölge çalışmaları adına kritik bir öneme sahiptir. Şüphesiz ki bölgede izlenen politikaları doğru anlayabilmek, en önemli aktörlerden biri olan Rusya'nın bölgeye bakışı doğru anlaşılmadan mümkün olmayacaktır. Bu çalışma, klasik jeopolitik yaklaşımların Rusya Federasyonu'nun dış politikasındaki yerini ve Suriye ihtilafındaki etkilerini araştırarak, kritik önemdeki bu politikaların okunmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda klasik jeopolitik teorilerin Moskova'nın dünyayı çok kutuplu biçimde okuyuş şeklindeki başlangıç noktası olarak yeri açıklanmaya ve ardından bu bağlamda Moskova'nın gözünden Suriye ihtilafının nasıl görüldüğü analiz edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca savaştan kaynaklanan otorite eksikliğinin doğurduğu ve tüm dünyaya yayılan radikal yapılanmaların, ciddi bir Müslüman nüfus barındıran Rusya'nın iç politikalarına yansımaları da incelenecektir. Suriye'nin, Orta Doğu'nun bir parçası ve Arap Baharı zincirinin bir halkası olması Rusya'nın Suriye'ye yönelik politikalarında etkili olmuştur. Bu sebeple, genel hatlarıyla Rusya'nın Orta Doğu politikaları ve bazı aktörler ile ilişkileri de incelenmeye alınmıştır. İncelemeler sonucunda görülmüştür ki; SSCB'den beri "çevrelenmişlik" hissi içerisinde olan Moskova, Suriye ile bu çemberi kırmak, sessizliğini bozup çok kutuplu dünya doktrini çerçevesinde bir küresel güç olarak yerini aldığını göstermek çabasıdadır.

Keywords: jeopolitik rekabet, Suriye, Rusya, Orta Doğu, çevreleme stratejisi

Syria policies of Russia in terms of classic geopolitical approaches

Abstract: As it is one of the most active and important actors in the Syrian conflict, understanding the position and goals of the Russian Federation in this conflict is critical for the area studies. Undoubtedly, it will not be possible to correctly understand the policies pursued in the region without understanding the view of Russia, one of the most important actors, in the region. This study aims to contribute to the understanding of these critically important policies by investigating the place of classical geopolitical approaches in the foreign policy of the Russian Federation and their impact in the Syrian conflict. In this context, classical geopolitical theories' will be a starting point in the framework where Moscow is looking at the World from a multi-polar perspective and then to analyze how the Syrian conflict looks like from this framework. Repercussions of activities by radical organizations to the internal policies of Russia will be examined. The absence of authority arising from the Syrian war allowed radical ideologies to spread all over the World, which is also a concern for countries like Russia, which have considerable Muslim population. The fact that Syria is a part of the Middle East and a link of the Arab Spring chain has been effective in Russia's policies towards Syria. For this reason, Russia's Middle East policies in general and its relations with some actors have also been examined. As a result of the examination, it has been seen that Moscow, which has been feeling "encircled" since the USSR, is trying to break this encirclement with Syria, break its silence and demonstrate that it has taken its place as a global power within the framework of the multipolar world doctrine.

Keywords: geopolitical competition, syria, russia, middle east, containment strategy

Giriş

Suriye iç savaşı, süreç içerisinde dünya çapında terör eylemleri gerçekleştiren yapılanmaların doğması için sağladığı ortam, sebep olduğu göçler ve birçok ülkenin müdahil olması gibi muhtelif boyutları ile bir iç mesele olmaktan çıkarak uluslararası boyut kazanmıştır. Rusya Federasyonu ise şüphesiz ki bu meselenin en önemli aktörlerinden biri olup, bu öneminden ötürü Rusya'yı anlamak, Suriye'deki olayları doğru anlamak için şarttır. Dolayısıyla bölge çalışmaları için, Orta Doğu'nun en önemli aktörlerinden biri olan Rusya Federasyonu'nun doğru

anlaşılması son derece faydalı olacaktır. Buna ek olarak, Türkiye için, yanı başında gerçekleşen ve müdahil ülkelerden biri konumunda olduğu bu ihtilafı doğru anlamak elzem olduğuna göre, Türkiye'nin Suriye politikalarını anlamak ve bunların geleceğini şekillendirmek için Rusya'nın politikalarını iyi analiz etmek bir zorunluluk teşkil etmektedir.

Rusya Federasyonu, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dağıldıktan sonra bu süper gücün mirasları ve külleri üzerinden yeniden doğmuş, dağılma ve yeniden kurulma süreçlerindeki sancuların etkisiyle bir süre sessiz kaldıktan sonra toparlanarak Putin iktidarıyla birlikte tekrar uluslararası arenada yerini bulmuştur. Meşhur Çar Büyük (Türk tarihinde "deli") Petro'nun Rusya'nın ticaret denizlerine açılması ve bir Avrupa devleti olması ideasından beri, yaygın şekilde "sıcak denizlere inme politikası" olarak bilinen ve Rusya'nın ticaret denizlerine ulaşarak, denizlerde güçlenip kendi coğrafyasını aşması gerektiği savı üzerine kurulu bu politika ve onun izleri Rus tarihi boyunca görülmüştür (Hosking, 2015). Buradan çıkarılması gereken, tarih boyunca Rus karar alıcıların jeopolitik stratejiler kurmuş ve yürütmüş olduğudur. Dolayısıyla jeopolitik yaklaşım, Rus dış politikasını anlamak için kritik bir öneme sahiptir.

Özellikle Soğuk Savaş döneminde, SSCB dış politikasında Marksizm ideolojisi odaklı amaçlar baskın olarak göze çarpsa da, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından yürütülen çevreleme stratejisi, SSCB tarafında çemberi kırma tepkisi doğurmuştur. Rusya Federasyonu döneminde de benzer politikaların devamı yine benzer tepkiler doğurarak Moskova'nın dünya görüşünü oluşturan çerçevenin kilit taşlarından biri haline gelmiştir. Bilhassa Nicholas Spykman ve George Kennan'ın fikir öncülüğünde uygulanan çevreleme politikası, SSCB-Suriye ilişkilerinin temelinde önemli bir yere sahiptir. Moskova'nın, geçmişte SSCB'ye karşı uygulanan politikaların günümüzde Rusya Federasyonu'na karşı sürdürüldüğü hissine kapılması, Suriye ile, SSCB dönemine benzer bir ilişki kurulmasında önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla da yaklaşık on yıldır süregelen iç savaş ortamında Rusya'nın hamlelerinde, "çevrenmişlik hissi" ve "çok kutupluluk isteği" iki önemli kavramdır. Bu kavramların, Suriye ve Orta Doğu politikaları üzerindeki etkili olduğu ve bu hamlelerin temelde, çemberi kırma tepkisinin ürünleri oldukları söylenebilir.

Literatürde Rusya'nın Suriye politikaları açıklanırken jeopolitiğe değinilse dahi, bu politikaların temelinde yatan jeopolitik sebepler ve açıklamalar derinleştirilmemiş, Moskova'nın hamlelerindeki dikkat çekici sebeplere bağımsız şekilde değinilmekle yetinilmiş, aralarındaki jeopolitik bağlamdaki sebep-sonuç ilişkisi net olarak ortaya koyulmamıştır. Bu çalışmada amaç, Rusya'nın Suriye politikalarının temelindeki jeopolitik etmenlerin araştırılması ve aralarındaki bağın jeopolitik üzerinden kurulmaya çalışılması, elde edilen

sonuçlara göre bu politikaların klasik jeopolitik yaklaşımlar üzerinde bir sebep-sonuç ilişkisi içerisinde olup olmadığını tartışılmasıdır. Bu kapsamda önce klasik jeopolitik yaklaşımların ne olduğu, ardından bu yaklaşımların Rus dış politikasındaki yeri açıklanmaya çalışılacak, oluşturulan bu bağlamda Moskova'nın Suriye'ye bakış açısı incelenerek, jeopolitik yaklaşımların yeri araştırılacaktır. Suriye Orta Doğu coğrafyasının bir parçası ve Suriye ihtilafı Arap Baharı zincirinin bir halkası olduğundan, bu akış esnasında Rusya'nın Orta Doğu politikalarına özellikle de Arap Baharı politikalarına değinmek ise şüphesiz ki kaçınılmazdır.

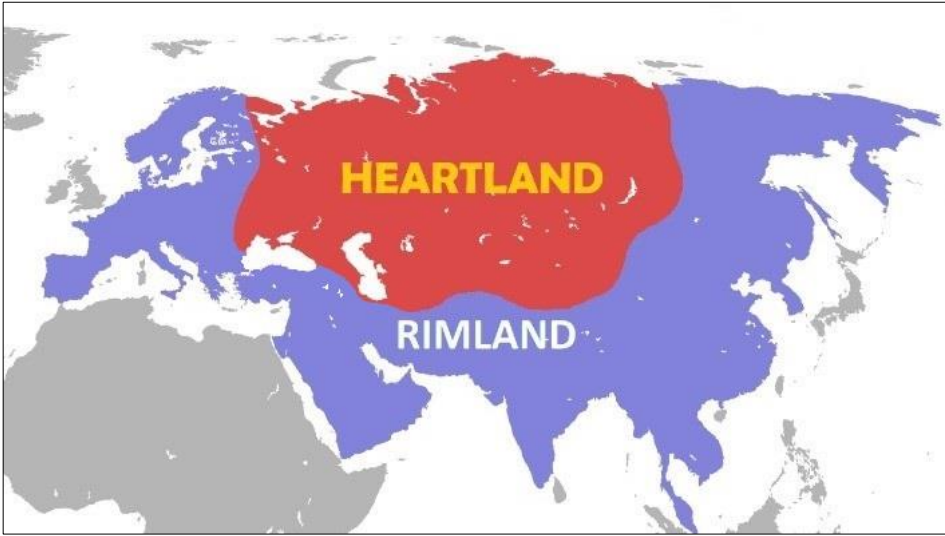
Moskova dünyayı nasıl okuyor?

Moskova'nın dünyada yaşanan olaylara baktığı pencerenin kilit noktalarından biri jeopolitik kavramıdır. Jeopolitik kavramına klasik ve eleştirel bakışlar söz konusu olsa dahi, daha pratik bir muhakeme içerdiği için (Agnew, 2003) çalışmanın kuramsal çerçevesi klasik jeopolitik yaklaşımlar üzerinden oluşturulmuştur. Jeopolitik kavramı, teorik olarak ortaya konulmadan yüzlerce yıl öncesinde dahi devletlerin karar almalarında etkili olmuştur. Örneğin antik Yunan filozofu Aristo, şehir devletlerinin güvenlik ve büyüme stratejilerinde fiziki ve beşerî coğrafyanın öneminden bahsederek tavsiyeler vermiştir (Owens, 1999). Rus toplumunda, SSCB'nin son yıllarına kadar bu kavram üzerine yeterli ve tatmin edici bilimsel çalışmalar yapılmamış olsa da, birliğin dağılmasını müteakip teorik çalışmalar yapılmıştır (İşcan 2004). Ancak teorik çalışmaların eksikliğine rağmen SSCB, jeopolitik teorilerle örtüşen dış politika hamlelerinde bulunmakta idi.

Sovyetler Birliği'nin yürüttüğü politikalara karşı önlem olarak, George Kennan ve Nicholas Spykman'ın fikrinsel öncülüğünde ABD'nin jeopolitik yaklaşımlar temeli üzerinden dış politikasına yön vermesi, Soğuk Savaş'ın belirgin stratejilerinden olmuştur. Buna karşılık SSCB'nin ABD'ye karşı hamlelerinin de jeopolitik temellere uyumlu olarak açıklanması mümkündür. Yani Soğuk Savaş'ın temellerine revizyonist yaklaşan yazarların da anlattığı gibi SSCB'nin, ABD'nin provokatif hamleleri karşısında daha kendi savunmasına yönelik bir yol izlediği söylenebilir (Kolasi, 2013). Bu noktada ABD'nin jeopolitik stratejilerini açıklamak gerekir.

ABD'nin İkinci dünya savaşı sonrasında yürüttüğü dış politika eğilimine Spykman'ın teorik temelli ve pratiğe yönelik tavsiyeleri ile yön verdiği, genel kabul görmüş bir fikirdir. Spykman ise Mackinder'in Doğu Avrupa'nın, kalpgah'ın (heartland) tek anahtarı olduğu ve buraya hâkim olan kalpgaha, kalpgaha hâkim olanın ise "Dünya Adası'na" hâkim olacağı ve denizlerde güçlenerek tüm dünyaya hâkim olabileceği (Mackinder, 2013) fikirlerinden yola

çıkmuştur. Spykman ise kritik bölgenin kalpgahattan ziyade kenar kuşak (rimland) olduğunu düşünerek, Mackinder'in meşhur tekerlemesini "kenar kuşağa hâkim olan Avrasya'ya, Avrasya'ya hâkim olan ise dünyaya hâkim olur" şeklinde revize etmiştir. Spykman'a göre, hakimiyet karadan denize değil denizden karaya doğru ilerlemelidir (Spykman, 1942). Spykman'ın fikirleri, Mackinder'in fikirlerine dünyayı ayırdığı bölümler açısından paralel olup, Spykman dış politikada kullanılmak üzere daha pratik çözümlere odaklanmış ve bu pratik odaklı fikirleri tamamlayan kişi ise George Kennan olmuştur.

Harita 1 : Mackinder'in kalpgah tanımı

İkinci Dünya Savaşı sırasında, Mackinder'in Doğu Avrupa'nın Avrasya'nın anahtarı olduğu fikrine uygun biçimde SSCB, Polonya'yı ve Doğu Avrupa'yı güvenliğinin kritik bir parçası olarak görüp kontrol altında tutmaya önem vermiştir (Özen ve Kolasi, 2016). Soğuk Savaş döneminde Kennan'ın fikirleri Spykman'ın kenar kuşak teorisini temel alıp şekillenerek; Sovyetler'in yayılmasını önlemek adına kenar kuşak ülkelerindeki ABD etkisini ve güdümünü artırma ve bu şekilde SSCB'yi "çevreleme" politikalarını doğurmuştur. Çevreleme politikası kapsamında NATO, CENTO, SEATO gibi örgütler kurularak "çevreleme" stratejisi uygulanmış, yani "çember" bu örgütler ile tezahür etmiştir.

SSCB'den de önce, Çarlık Rusya'sı ile İngiliz İmparatorluğu arasında da sıcak denizlere inme ve güney-kuzey jeopolitik çıkarlar çatışması mevcuttu. Peter Hopkirk'in anlatımıyla buna "Imperial Great Game" deniyordu (Hopkirk,

1990). Hopkirk'e göre, Rudyard Kipling'in Kim kitabında da bu rekabet anlatılmaktadır (Hopkirk, 1996). Bu "Imperial Great Game" analojisi 1990'larda Orta-Asya doğal kaynaklarına erişim için de analogi olarak kullanılmış ve Hopkirk (daha sonra Lutz Kleveman) da bu kaynaklara erişime "New Great Game" demişlerdir. Dolayısıyla, her ne kadar zamanla çok değişime uğrasa da Rusya'nın sıcak denizlere ulaşım yolları ararken, diğer yandan kendi "kalpgahını" koruma stratejisi, on dokuzuncu yüzyıldaki ile benzerlikler göstermektedir. Bu benzerliğe karşın, farklılık olarak ise çevrelenmişlik hali özellikle Soğuk Savaş sürecinde ortaya çıkmıştır. Çevrelenmişlik haline karşın, Rusya'nın (ve SSCB'nin) stratejisi de sıcak denizlere inerek içinde bulunulan çemberi kırma şeklindedir.

Soğuk Savaş sonrası ilk dönemlerde bu durum daha az gündemde olsa da, Yeltsin sonrası dönemde çok kutupluluğun da etkisiyle bu husus yeniden gündeme gelmiştir. Putin NATO genişlemesinden duydukları rahatsızlığı 2007 yılında Münih'te yaptığı meşhur konuşmasında açıkça dile getirmiştir ve bu konuşma bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. 1990 yılında dönemin NATO Genel Sekreteri Woerner'in Almanya dışındaki bölgelerde NATO konuşlanması olmayacağını belirten sözlerine (ki bir centilmenlik anlaşması olarak değerlendirilmiştir) atıfta bulunarak, bu sözün tutulmadığı ve NATO'nun Rus sınırlarına dayanarak Rusya'ya karşı bir "duvar" oluşturduğunu (Berlin Duvarı'na atıfta bulunarak) belirten Putin, "Bu genişleme kime karşı?" sorusunu sorarak kendilerine karşı agresif bir tutum olarak algıladıklarını belirtmiştir (Putin, 2007).

Varşova Paktı'nın ve SSCB'nin dağılmasına rağmen NATO'nun yeni üyelerle genişlemeye devam etmesi, Rusya Federasyonu yönetimi tarafından kendileri üzerinde bir çevreleme stratejisi yürütüldüğü hissi yaratmakta ve tehdit olarak algılanmaktadır (Reuters, 2019). Günümüz Rus karar alıcıları üzerinde bu his ve algı kritik önemde bir etkiye sahip olup, "çok kutupluluk" fikri ile birlikte Rus dış politikasında önemli bir yere sahiptir ve özellikle Suriye politikalarının temelinde yatmaktadır.

Harita 2'de mavi işaretli NATO ülkeleri ve yeşil işaretli CENTO üyeleri aracılığı ile Sovyetler Birliği'ne karşı yürütülen çevreleme politikası somut biçimde gözlemlenebilir. Harita 3'te ise açık mavi işaretli ülkeler 1990 öncesi Varşova Paktı üyeleri iken, SSCB'nin dağılmasından sonra NATO'ya katılan koyu mavi işaretli ülkeler Rusya'nın bu genişlemeyi bir tehdit olarak algılamasına sebep olmuştur.

Harita 2 : NATO, CENTO ve Sovyetler Birliği

Harita 3 : Varşova Paktı'ndan NATO'ya katılan ülkeler

Soğuk Savaş'ın son bulması ile yeni oluşan düzeni yorumlamak amacıyla çeşitli kuramlar geliştirilmiştir. Huntington tarafından öngörülen bir "medeniyetler savaşı" ile yeni dünyanın rakip medeniyetlere bölünmüş

kamplardan oluşacağı öngörülmüştür (Huntington, 2012). ABD ile Rusya'nın birbirlerine ve Orta Doğu'ya yönelik politikaları bir başka yaklaşım olan Kopenhag Okulu'nun güvenikleştirme (securitization) kuramı çerçevesinde okunduğunda, tehdit unsurlarının göreceli olarak tarafların birbirlerini tehdit olarak adlandırarak algılanabileceği üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla, hükümetlerin, güvenikleştirme retoriği kullanarak farklı konuları güvenlik meselesi haline getirdiği ve böylece atılacak adımların meşruiyetine temel hazırladığı gözlemlenebilir (Buzan, 2008). Doğal kaynakların kullanımı kapsamında da, Orta Doğu bölgesinde olduğu gibi, ülkelerinin birçok faktör sebebiyle su kaynaklarının stratejik öneminin giderek artması, suyu bir güvenlik meselesi haline getirdikleri gözlemlenebilir (Fröhlich, 2020). Bu durum, "kaynak milliyetçiliği" kapsamında suyun bir politik güç unsuru olarak kullanılmasına temel hazırlamış ve suyun güvenikleştirilmesine sebep olmuştur (Diriöz, 2020). Doğal kaynaklar özelinde olabileceği gibi, birçok konuda güvenikleştirme retoriği, ABD ya da Rusya tarafından, Orta Doğu'da olduğu gibi, birçok farklı bölgede kendi etki alanlarını genişletmek ya da birbirleriyle rekabet ederken politikalarını meşrulaştırmak için kullanıldığı gözlemlenebilir.

Doğu Avrupa ve Baltık Ülkeleri'nin de Rusya'ya karşı bir güvenikleştirme politikası izlediğini gözlemlenmek ve NATO'nun Doğu Avrupa'da gelişmesini bu perspektiften yorumlamak mümkündür. Baltık Ülkeleri'nin NATO üyesi olarak Rusya'dan uzaklaşmaları, yakın çevre politikasının uyarınca eski SSCB ülkeleri üzerindeki etkisini kaybetmek istemeyen Rusya ile NATO arasında anlaşmazlıklara sebep olmuştur. Örneğin, 2007 yılında Estonya'nın başkenti Tallinn'deki "Bronz Asker" adlı bir Sovyet heykelinin yıkılması ya da taşınması taleplerine karşı ülkedeki Rus azınlık protestolar düzenlemiş ve Estonya'nın internet sistemine siber saldırılar düzenlenmiştir (Kaiser, 2015). Dönemin Estonya Savunma Bakanı NATO'yu yardıma çağırması ve bu durum sonrası 'de facto' olarak NATO, "siber güvenlik" kapsamında yeni bir boyut kazanmıştır (Bıçakçı, 2012).

Tüm bu bilgiler ışığında söylenebilir ki; iki kutuplu dünya düzeninin çevreleme politikasının ve ikili rekabet ortamının mirasları ve etkileri günümüzde hala hissedilmektedir. Tek hegemonlu (tek başat gücün olduğu) bir dünyada, hegemonun karşısında bir rakip belirleyip bu rekabet üzerinden politikalarını meşrulaştırma yani güvenikleştirme ya da gücünü taze tutma çabasına girmesi kaçınılmazdır. Son yıllarda bu rekabet ortamı "ticaret savaşları" üzerinden ABD-Çin ekseninde gözlemlenebilir. Uluslararası ilişkiler çevrelerince sıkça ikinci soğuk savaş olarak değerlendirilen bu yeni çok kutuplu dünya düzeninin oluşması durumunda; ABD, Batı Ülkeleri ve NATO'nun karşısında Çin ve Rusya Federasyonu ekseninde bir karşı blok oluştuğu görülmektedir

(Trenin, 2014). Her ne kadar Soğuk Savaş dönemindeki kadar keskin çizgilerle ayrılan kutuplaşmalar gözlemlenmese de, günümüz dünyasında birden fazla küresel güç ve bu küresel güçlerin, diğerleri tarafından müdahale edilmesinden rahatsız olduğu kendi hareket alanlarının bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu durumda, Soğuk Savaş'ın ideolojik iki-kutupluluğundan ziyade, Rusya'nın siyasi ve ekonomik anlamda küresel etkisinin göreceli olarak SSCB'ninki kadar olmadığı bir durum mevcuttur. Buna mukabil, Çin ve AB gibi jeopolitik güç rekabetlerini farklı boyutlara taşıyabilecek aktörlerin güçlenmesi de göz önünde tutulursa, Soğuk Savaş sonrası yeni çok kutuplu düzenden ve Rusya'nın dış politikasındaki çok kutupluluktan söz etmek gerekir. Bu çok kutuplu düzendeki dış politikalar, Rusya'nın Suriye politikasını daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasını müteakip, Andrei Kozyrev'in dışişleri bakanlığı döneminde Rusya, ABD ve batı ülkeleri ile dostluklar kurulması gerektiğini düşünen, Rusya dışındaki etnik Rusların haklarını gözetme odaklı bir dış politika geliştirmiştir. Bu politikalar Rusya'nın çıkarlarını yeterince savunmadığı gerekçesiyle sıkça eleştirilmiş ve Kozyrev istifa etmiştir. Bu dönem, Rusya'nın dış politikada nispeten sessiz kaldığı ve bir süper güç olmaksızın Batı ile denklige razı olduğu dönemdir. Kozyrev'in ardından dışişleri bakanı olan ve bir Avrasyacı ve gerçekçi olarak bilinen Yevgeny Primakov, Rusya'nın da bir süper güç olarak yer alacağı çok kutuplu dünya düzenini savunmuştur. Primakov'un sunduğu bu bakış açısına göre, eski Sovyetler Birliği devletlerinin oluşturdukları bölgeyi Rusya'nın mutlak etki alanları olarak görerek ABD ve Batı Devletleri'nin bu bölgelerde etkinliğini arttırmasını ve NATO'nun Doğu Avrupa'daki ilerleyişini "yeni bir çevreleme stratejisi" olarak nitelendirmiştir (İsmayılov, 2013).

Çok kutuplu dünya savunmasının temelinde jeopolitik etmenler görmek mümkündür. Zira Primakov'un NATO'nun yayılışını ve eski Sovyet ülkeleri üzerinde ABD ve Batı Ülkeleri'nin etkisinin artmasını "yeni bir çevreleme stratejisi" olarak nitelendirmesi, soğuk savaş döneminin çevreleme stratejisinin bir mirası niteliğindedir. Soğuk Savaş döneminde ABD öncülüğünde yürütülen çevreleme stratejisi ise şüphesiz ki jeopolitik temeller üzerine oluşturulan fikirlerin uygulanmasından ibarettir. Çevrelenen bir ülkenin yalnızlaşacağı ya da bölgesel bir aktör olarak kısıtlı kalacağı gerçeğinin farkında olan Rus karar alıcılar, bölgesel değil küresel bir aktör olan bir Rusya için çok kutupluluk fikrine odaklanmıştır. Primakov 'doktrini' olarak da bilinen bu bakış açısı, çok kutupluluk fikrine odaklanırken Rusya'nın bölgesel değil küresel bir aktör olduğunu savunmaktadır. Primakov doktrininin, Putin dönemi Rusya'sında da etkili olduğu ve Putin'in de NATO'nun ilerleyişinden rahatsızlık duyduğu göz

önüne alındığında, “jeopolitikten doğan çok kutupluluk” yorumu yapılabilir. Bu sayede, bölgede önemli bir Rus etnik nüfusun olmamasına karşın, Rusya ile Suriye ihtilafının klasik jeopolitik yaklaşımlar ile bağı kurulabilir.

2007 Münih konuşmasında Putin, tek kutuplu dünya düzeninde aşırı askeri güç kullanımına, uluslararası hukukun göz ardı edilmesine; ekonomik, politik ve kültürel dayatmalar yapılmasına ve bu sebeplerle kimsenin güvende hissetmediğine şahit olduğunu söyleyerek, müsebbip olarak ABD’yi göstermiştir. Çok kutupluluğun yeni aktörleri olarak ise BRICS ülkelerini (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) göstererek, Putin, bu ülkelerin ekonomik büyümelerinin politik güç de kazandırarak çok kutupluluğu güçlendireceğini dile getirmiştir (Putin, 2007). Bu konuşma bir güvenleştirme retoriği olarak okunabileceği gibi, jeopolitikten doğan çok kutupluluğun Rus dış politikasında önemli bir yere sahip olduğunun da göstergesidir. Ayrıca bu durum, Putin’in, Primakov’dan etkilendiği, dünyada tek hegemonun ABD olmadığını savunan çok kutupluluk doktrinine ve Rusya’da sıkça dile getirilen ABD’yi dengelemek için en uygun ortağın Çin olduğu görüşüne uyumluluk göstermektedir (Erşen, 2014).

SSCB’nin dağılmasından sonra, bir süre uluslararası arenada sessiz kalan Rusya, 2008’de NATO üyeliği çabasına giren Gürcistan’a sert müdahalesi ile bunu engellemiş, uluslararası kuruluşlardan gelen tepkilerin zayıflığından alınan güçle, benzer bir durum 2014 yılında Kırım’ın ilhakında yaşanmıştır (Erkan, 2016). Rusya bu hamleleri ile NATO çemberinin daralmasını engellemek ve uluslararası arenada artık sessiz olmadığını, tekrar varlık gösterebilecek bir ülke olduğunu göstermek istemiştir.

Gürcistan da, Kırım da eski SSCB toprağıydı. Dolayısıyla 1990’lar itibarıyla Rus yakın çevre dış politikası (‘Near Abroad Policy’) kapsamındadır. Suriye ise, Soğuk Savaş boyunca bir bağımlı devlet idi. Bulgaristan ve Doğu Avrupa’daki uydu devletlerden farklı olarak Orta Doğu’daki “bağımlı devlet” olan Suriye ve diğer Baas’cı ve Arap sosyalist ülkelerinde, Sovyetler Birliği’nin etkisi daha dolaylı olmuştur. Macaristan ya da Çekoslovakya hatta Polonya’daki ayaklanmaları Kızıl Ordu, uydu devletlerde doğrudan bastırabilirken, Suriye ve diğer rejimlerde böyle bir imkân bulunmamaktaydı. Soğuk Savaşın ilk yıllarında, Tito önderliğindeki Yugoslavya’nın Doğu Blok ülkelerinden siyasi olarak kopuşu ve Bağlantısızlar Hareketi’ne katılması sonucu, Akdeniz’e ve sıcak denizlere limanı olmayan SSCB, Çarlık Rusya’sından kalma “sıcak denizlere inme” stratejik hedefinin önemli bir başarısını Suriye’den üs temin ederek ve Lazkiye ile Tartus’da varlık göstererek sağlamıştır. Dolayısıyla, Rusya’nın Doğu Akdeniz’deki bu varlığı çok eski bir stratejik hedefin başarılı sonucu olarak görülmektedir ve vazgeçilmez olarak da nitelendirilmektedir. Suriye’deki

istikrarsızlığın başladığı ilk günlerden donanmayı bu bölgeye gönderen Rusya, Esad rejimine destek olacağı ve buradaki varlığından vazgeçmeyeceği mesajını en başından açıkça vermiştir. Bu kapsamda bir sonraki bölümde Rusya ile Suriye ilişkileri geçmişten günümüze irdelenip, bölge çalışmaları için önemi analiz edilecektir.

Rusya-Suriye ilişkileri ve ilişkilerin geçmişi

Rusya'nın dünyaya bakış açısı anlaşıldıktan sonra, bu açıdan Suriye ihtilafının nasıl görüldüğünün anlaşılması gerekir. Suriye ile Rusya arasındaki ilişkiler, tarihi temellere dayanan köklü ilişkiler olduğundan, ilişkilerin geçmişine değinmeden bugününün anlaşılması mümkün değildir.

Bilindiği üzere, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ile SSCB arasında iki kutuplu bir dünya düzeni oluşmuştu. İkinci Dünya Savaşının darbeleri ve ulus devlet anlayışının güçlenmesi faktörleri bir araya gelince sömürgecilik zayıflamış, dolayısıyla İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'daki varlıkları zayıflamış ve bölgede bağımsız devletler kurulmuştur (Akin, 2017). Orta Doğu'da Fransa ve İngiltere'nin çekilmesi ile boşluk oluşmuş ve dünyanın her iki kutbu da bu bölgede varlık göstermek için mücadele etmiştir. ABD çevreleme politikası gereği bölgeye nüfuz etmeye çalışmış, Sovyetler Birliği ise oluşturulan bu çemberi kırmak amacıyla hareket etmiştir. İki güç de İsrail ile ortaklık kurmak istemiş, yeni kurulan İsrail devleti, kuruluş aşamasında SSCB'nin sağladığı desteğe rağmen stratejik ortak olarak ABD'yi tercih edince, Sovyetler yeni bir ortak arayışına girmiştir.

1946 yılında bağımsızlığını ilan eden Suriye'de ise; komşuları Türkiye ve Irak'ın CENTO üyeliği ile İsrail'in ABD'ye yakınlığı, Suriye yönetimince de bir çevrelenmişlik hissi yaratmış, (Kiraz, 2016) bu ortak payda ile 1963'te ülkenin başına geçen Baas Partisi'nin sosyalist eğilimleri bir araya gelince SSCB için Suriye bir doğal müttefik halini almıştır. Bu ittifak sayesinde SSCB Orta Doğu'da ve doğal olarak çemberin dışında bir hareket alanı sağlıyor, bölgenin ABD tekelinde olmasına karşı bir cephe oluşturuyor ve diğer taraftan Suriye ise güçlü bir müttefik kazanmış oluyordu. Ayrıca SSCB'nin nükleer dengedeki konumunu muhafaza etmek adına Doğu Akdeniz bölgesinde varlık göstermesi gerekmektedir (Karabulut, 2007).

SSCB aynı dönemde Mısır ile de stratejik ortaklık içerisinde idi. Ancak Sovyetler ile yakın ilişki kuran Mısır lideri Cemal Abdünnasır'ın 1970'teki ölümünden sonra ilişkiler gerilemiş, 1976 yılında ikili Dostluk ve İşbirliği antlaşmasının Mısır tarafından feshedilmesi ile tamamen kopmuş ve böylece SSCB Orta Doğu'daki tüm ilgisini Suriye'ye odaklamıştır (Armaoğlu, 2019). Hafız Esad'ın liderliği döneminde Suriye, dış politikasını SSCB ile yakın ilişkiler

kurmak üzerine şekillendirmiş, Karabulut'un deyimiyle "SSCB'nin Orta Doğu'daki gölgesi" haline gelmiştir (Karabulut, 2007).

SSCB döneminde bu denli yakın ilişkiler kuran iki devlet, birliğin dağılması sebebiyle oluşan karmaşık ortamda uzaklaşsalar dahi, Putin'in iktidara gelişi ile Rusya hızlıca toparlanarak dış siyasetine odaklanmış ve 2003'te Irak'a ABD'nin müdahale etmesinden sonra bölgede görülen potansiyel tehditler karşısında Suriye'yle ikili ilişkileri tekrar üst düzeye taşınmıştır (Ağır ve Takar, 2016).

Tarihten bugüne kurulan yakın ilişkiler SSCB'ye ve ardından Rusya Federasyonu'na, yüklü miktardaki silah antlaşmalarının yanı sıra Akdeniz'de Amerikan 6. Filosu'na karşı bir dengeleyici güç olarak değerlendirilebilecek olan Tartus Deniz Üssü'nü kazandırmıştır. 1971 yılında ikili antlaşma ile kurulan ve başta dört gemi kapasitesinde bir bakım ve ikmal üssü statüsünde olan Tartus, 2017'de yapılan ikili anlaşma ile nükleer savaş gemileri de dahil olabilecek şekilde on bir gemi kapasitesine genişletilmiş, hava savunma sistemleri güçlendirilmiş ve Suriye sivil ve idari yargısından bağımsız olarak Rusya Federasyonu'nun tam serbest kullanımına tahsis edilmiştir (TASS, 2017). Ayrıca 2015 yılındaki bir başka ikili anlaşma neticesinde, Rusya Federasyonu IŞİD ile mücadelede kullanılması öngörülen, Lazkiye'deki Hmeymim Hava Üssü'nü kurmuş ve bu üsse getirilecek malzemeler konusunda da Rusya Federasyonu'na tam özgürlük tanınmıştır (İnterfaks, 2016).

Rusya'nın Doğu Akdeniz'de İncirlik'e paralel olarak Orta Doğu'ya yönelik güç projeksiyonu yapılabilecek (power projection) bir zıplama tahtası (spring board) olarak kullanacağı en önemli stratejik lokasyon Suriye'dir. Mısır'ın SSCB'nin ülkeden ayrılmasını istemesi ve 1970'lerin sonunda Enver Sedat yönetimindeki Mısır'ın İsrail'le Barış Anlaşması yapmasından bu yana bölgedeki en önemli stratejik varlık Suriye olmuştur. Sonraki bölümde değinileceği üzere, bu iki üs Rusya'nın çember dışında hareket etme ve Orta Doğu'da belirleyici bir aktör olma hedefleri için kritik öneme sahiptir.

Arap Baharı ve Suriye İç Savaşı'nda Rusya Federasyonu

2010 yılının son haftalarında Arap ülkelerinde başlayan, halkların özgürlük ve demokrasi isteklerini dile getirdikleri toplumsal hareketler ve isyanlar neticesinde birçok Arap ülkesinde barışçıl veya silahlanma yolu ile hükümetler değişmişti. Bu zincirin son halkası olan Suriye, Arap Baharı silsilesinin ve Orta Doğu coğrafyasının bir parçasıdır. Orta Doğu'da Rusya'nın ilişkide olduğu tek ülke Suriye olmadığı için ve pek tabii Suriye ihtilafındaki tek aktör de Rusya olmadığı için Rusya'nın iletişim kurduğu diğer ülkeler ile bu ülkelerin Suriye ihtilafı karşısındaki tutumları hem Rusya'nın Suriye ihtilafındaki tutumunda hem de diğer ülkeler ile arasındaki ilişkilerde muhakkak ki etkili olacaktır. Bu

sebeple Rusya'nın genel Orta Doğu politikasına, Rusça tabiri ile Blijny Vostok (Ближний Восток) yani Yakın Doğu politikasına ve genel hatları ile bölgedeki diğer aktörlerin Suriye ihtilafındaki müdahilliklerine değinmekte fayda vardır.

20 ile 25 milyon arası Müslüman nüfusa sahip olan ve İslam İşbirliği Teşkilatı'nda gözlemci konumunda bulunan bir ülke olarak Rusya için İslam ile Batı arasındaki olası bir medeniyetler çatışmasının etkisi son derece kritiktir (Tsygankov, 2010). Rusya, Orta Doğu'daki radikal grupların ve terör örgütlerinin tehdidinden ötürü bölgede kendi çıkarlarına uygun bir istikrar ortamı sağlamayı hedeflemekte, mümkün olduğunca çok aktör ile iş birliği ve ortaklık sağlamaya çalışmakta ve bunun için esnek bir politik manevra kabiliyeti geliştirmektedir (Baykov and Istomin, 2013). SSCB'nin son zamanlarında ve 1990'lı yıllarda Boris Yeltsin önderliğinde iken Rusya tarafından, Batı devletleri ve ABD karşısında teslimiyetçi bir tutum sergilenmiş, eski küresel güç olma iddiasının yerini "Batıya denk olma" çabası almıştır (Çelikpala, 2015). Bu süreçte Moskova'nın Orta Doğu'daki etkinliğini kaybetmesi karşısında Orta Doğu ile daha fazla ilgilenilmesi fikrini ilk ve en güçlü şekilde Yevgeny Primakov dile getirmiş (Freedman, 1998). Putin yönetimi ile birlikte iç kargaşalarını bastıran Rusya tekrar Orta Doğu'yla ilgilenmeye başlamış ve SSCB'nin silah satışı odaklı politikalarına ek olarak enerji politikalarına da ağırlık vererek bölgede birçok aktörle beraber çalışmış, kazan-kazan odaklı stratejilerle hareket etmiştir (Fisk, 2017). Rusya'nın bu politikalarının pratikteki karşılığı, Suriye ihtilafı üzerindeki etkileri ve diğer bazı aktörlerin Suriye'ye karşı tutumları daha kapsamlı bir analiz için incelenmelidir.

Arap Baharı olaylarının en sert yaşandığı ve değişimin en sert yollardan geçilerek oluştuğu ülkelerden biri de Libya'dır. Rusya, Arap Baharı olaylarına başta sessiz kalsa da olayların Libya'ya sıçraması ile ilgisi artmış ve Libya politikalarının istediği şekilde sonuçlanmaması Suriye politikalarını doğrudan etkileyerek Suriye'yi Orta Doğu'daki son ortak, bir nevi son şans olarak görmelerine sebep olmuştur (Malashenko, 2013).

Kremlin ile bağları sebebiyle, Rusya, ilk başlarda Kaddafi'nin halka uyguladığı şiddeti durdurmak adına yapılan planları Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde birkaç defa veto etmiştir. Uluslararası baskıya daha fazla direnemeyen Rusya veto yerine çekimser pozisyona geçmiş ve bu da NATO müdahalesinin önünü açarak Kaddafi hükümetinin devrilmesine ve Ulusal Geçiş Konseyi'nin kurulmasına sebep olmuştur (Erşen, 2014). Kurulan bu hükümetin Moskova ile yakın ilişkilere sıcak bakmaması neticesinde Rusya'nın, Kaddafi hükümeti zamanında imzalanan 10 milyar dolarlık kontratları ile Tatneft ve Gazprom'un bölgedeki faaliyetleri son bulmuştur (Malashenko, 2013). Erşen'e göre, veto etmemenin sonucunda yaşanan kayıplar, Rusya'nın Suriye ihtilafında

Batılı hükümetler tarafından öne sürülen çeşitli yaptırım tasarılarını sürekli veto etmesine sebep olmuştur (Erşen, 2014).

Suriye ihtilafının müdahil aktörlerinden olup, bu hususta Rus dış politikasını etkileyen faktörlerden biri de Türkiye Cumhuriyeti'dir. Birinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye Cumhuriyeti ve SSCB, Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nda askeri ve ekonomik olarak SSCB'den destek görmesi ve sonrasında kurulan ekonomik ve politik bağlar ile yakın ilişkiler kurmuş olsalar da, ikinci dünya savaşı sonrasında farklı bloklarda yer almaları ile aralarında gergin bir ilişki oluşmuştur (Hirst ve İşçi, 2020). Soğuk Savaş sürecinde Türk-Rus ilişkileri, ABD-SSCB ilişkilerine bağımlı olarak devam etmiştir (Yeltin ve Işık, 2017). Yine de Soğuk Savaş'ın sona ermesinden günümüze kadarki süreçte, Rusya ile Türkiye geçmişteki pek çok gerginliklerine rağmen, karşılıklı saygı ve anlayış çerçevesinde gelecek vadeden bir ortaklık kurmayı başarmışlardır (Trenin, 2016). Bu ortaklık kapsamında Rusya'da Türk müteahhitlerin iki bine yakın sayıda ve 76 milyar dolara yakın değerinde projeler üstlenmesi, Türk Akım Doğalgaz Boru Hattı, Akkuyu Nükleer Santrali gibi ikili ilişkiler adına olumlu gelişmeler yaşanmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, n.d.).

Türkiye'nin 2000-2010 yılları arasında Orta Doğu coğrafyasında kurduğu iş bağlantıları ve bölgede Türk sermayesinin güçlenmesi, Türkiye'nin Orta Doğu'daki ilerleyişinin temel dinamiği olmuş; ancak 2010'ların sonuna doğru Türkiye'nin bölgedeki artan istekleri ve bölgesel güç olma niyeti uluslararası çıkar çatışmaları doğurmuştur (Shlykov, 2019). Türkiye, Suriye ihtilafında da bu kapsamda; PKK terör örgütü ile bağlantılı gördüğü terörist unsurların güçlenmesini ve sınırlarında hâkimiyet kurmasını tehdit olarak algılaması ile maruz kaldığı yoğun göçler sebebiyle aktif rol oynamaktadır. Bahsedilen çıkar çatışmaları ve Esad rejiminin akıbeti konusundaki uyuşmazlıklar Ankara-Moskova hattında kesin çözümlere kavuşturulamamış olsa da, ikili ilişkilerin bu uyuşmazlıklardan minimum düzeyde etkilenmesi adına gerekli hassasiyetin korunduğu gözlemlenebilir. Türkiye, Arap Baharı olaylarına, bilhassa Mısır'da ve Libya'da politik duruşunu belirterek ve Libya'ya düzenlenen operasyonlarda pay sahibi olarak müdahil olmuştur. Suriye ihtilafında ise son yıllarda ABD'nin kararlı bir politika izleyememesi neticesinde Rusya ile iş birliği yoluna giderek ABD ile Rusya arasında bir dengeleyici unsur pozisyonu almaya çalışmıştır. Özellikle güvenlik tehdidi olarak algıladığı unsurlar konusunda Türkiye'nin ortaya koyduğu kesin tavır, iş birliği içerisinde olduğu aktörlerin bu unsurlara karşı tutumları doğrudan Türkiye ile aralarındaki ilişkilerinde etkili olacağı için Suriye'deki dengelerde önemli bir yere sahip olmuştur.

Suriye ihtilafındaki bir diğer önemli aktör ve Rusya'nın stratejik ortaklık yürüttüğü ülke ise İran'dır. Günümüzde bu iki ülke, hâkim olmak istedikleri

enerji pazarlarının kesişmesi ve Hazar'ın statüsü sebebiyle fikir ayrılıkları yaşamaktadırlar (Kahraman, 2016). Suriye ihtilafında ise İran, Şia'lığı ve kendi üzerinde gördüğü Şia'nın koruyuculuğu vazifesini ön plana çıkararak hareket etmektedir ve Suriye ihtilafını bir mezhep çatışması olarak okuma eğilimindedir. Ayrıca Suriye, İran'ın Hizbullah ile bağlantısını sağlaması açısından kritik öneme sahip olup, Rusya ile ortak paydaları ise bilindiği üzere mevcut rejimin korunması noktasındadır.

Bir başka aktör olarak Suudi Arabistan'dır. Suriye meselesinde Suudi Arabistan ve İran, mezhep farklılığı ve bölgesel güç olma rekabeti motivasyonları ile aralarında süregelen ve Suriye dışındaki ülkelerde de gözlemlenen vekâlet savaşları ile bölgede karşı karşıya konumdadır ve vekâlet savaşı kapsamında Suudi Arabistan bölgedeki "Arap Davaları'nı" desteklemektedir (Diriöz, 2012).

Özellikle son yıllarda Rusya'nın Orta Doğu'daki önemli iş birliklerinden biri de Mısır iledir. Günümüzde Mısır resmi olarak Suriye ihtilafında herhangi bir tarafı desteklemese de Libya sorununda sergiledikleri ortak tutum nedeniyle Rusya'yla yakınlaşması ve dolayısıyla Esad rejiminin devrilmesinden yana bir tavrı olmadığı söylenebilir. Son zamanlarda Rusya ile Mısır, Libya'daki iç savaş üzerinden yakın ilişkiler kurmuş, hatta iki ülke arasındaki birbirinin hava alanlarını ve hava sahalarını beş gün önceden bildirmek kaydıyla kullanabilmeyi öngören anlaşmanın yanı sıra Rusya'nın Mısır'da nükleer santral kurması ve nükleer altyapı geliştirmesi kararlaştırılmıştır (Mardasov, 2017). Ayrıca Ekim 2019'da iki ülke, Mısır'ın Rusya'dan aldığı Buk-M2E hava savunma sistemlerini kullanarak "Dostluk Oku 2019" isminde bir hava savunma tatbikatı gerçekleştirmişlerdir (Minoborony Rossii, 2019).

Suriye ihtilafında elde ettiği hareket alanının "doğal bir uzantısı" olarak görmesi sebebiyle Lübnan da Rusya'nın Suriye politikalarının bir parçasıdır. Ayrıca, Lübnan'daki Hizbullah varlığı da İran'ın, Suriye'de ve bölgedeki politikalarının kilit taşıdır. Rusya, Orta Doğu'daki askeri varlığını güçlendirmek adına Lübnan'a tanklar ve helikopterler dâhil olmak üzere birçok askeri donanım ve malzeme hibe etmiştir (Guardian, 2008). Sonrasında ABD etkisiyle bu yakınlaşma duraksasa dahi 2017 yılında yapılan yeni anlaşmalar ile silah alış-verişi tekrar canlanmış ve Lübnan'da Rus etkisi tekrar artmıştır (Samaha, 2018). Günümüzde Lübnan, Suriye ihtilafında Rusya'dan yana tavır sergilemekte, Rusya ise Lübnan'ı Suriye'de elde ettiği Orta Doğu'daki mevcudiyetinin bir doğal genişleme/pekiştirme alanı ve İran-İsrail ya da ABD-İran arasında duruma göre değerlendireceği bir denge unsuru olarak görmektedir (Melamedov, 2020).

Libya'daki dezavantajlı sonuçtan sonra Rusya'nın, Suriye'de benzer bir dezavantaj yaşamak istememesi anlaşılabilir bir durumdur. Çok kutuplu bir dünya isteği gereği Orta Doğu'da ve Doğu Akdeniz'de tek söz sahibinin ABD ya

da Batı güçleri olmasına karşı olan Rusya, Suriye’de Libya’ya benzer bir biçimde kendisine yakın olan hükümetin yıkılması sonucu Tartus ve Hmeymim üslerini kaybetmek başta olmak üzere ticari ve askeri avantajlarını da kaybetmek istememektedir. Rusya’nın konumunu kaybetmemesinin yolu ise, halihazırda Kremlin’e yakın bir lider olan Esad’ın yönetimde kalmasından geçmektedir. Esad yönetiminin devriliş, Batıya sıcak bakan bir yönetimin kurulması durumunda, Rusya bölgedeki konumunu kaybedebilir ve bu da “küresel güç” iddiasını zayıflatıp onu rekabetten koparabilir. Moskova benzer bir senaryoyu Libya’da tecrübe ettiği için Esad hükümetini desteklemekte ve Esad yönetimi de bu sayede güçte kalarak kendisi de fayda sağlamaktadır. İki tarafın da çıkarları onları birbirine yakın tutmaktadır, yani denilebilir ki bu ikili bir nevi mutualist¹ yaşam sürmektedir.

2011 yılında Esad yönetimine karşı tedbirler öngören Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), Libya’da alınan benzer bir kararın iç savaşı körüklediği düşüncesinden yola çıkarak, NATO müdahalesine müsaade edebilecek bir durumun Suriye’de de yaşanmasına sebep olacağı kaygısıyla Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir. Bunun için BRICS ülkelerinden Hindistan, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Brezilya ile Lübnan çekimser kalmıştır (The New York Times, 2011). Bu durum, Rusya’nın Libya’daki çekimser kararının doğurduğu sonuçları Suriye’de tekrar yaşamak istememesinin açık bir göstergesi olup, BRICS ülkeleriyle paralel hareket etmelerinden yola çıkarak Putin’in BRICS ülkelerini içeren çok kutupluluk fikrinin pratikteki karşılığuna dair ipuçları da içerdiği söylenebilir.

Yine 2011 yılında, BMGK vetosunun ardından Rusya Amiral Kuznetsov uçak gemisi de dahil olmak üzere bir grup savaş gemisini Suriye kıyılarına, Tartus üssüne göndermişti (Segodnya, 2011). Deniz Kuvvetleri Sözcüsü bu gemilerin ayaklanmalar ile bir ilgisi olmadığını söylemişse de, uzmanlarca gemilerin Rusya’nın bölgedeki çıkarlarını korumak amaçlı gönderildiği yorumu yapılmıştır (RT, 2011). Anlaşılmaktadır ki Rus karar alıcılar Suriye’yi gerçekten de çembere kapatılmamak için bir “son kale” olarak görmüş ve gerekli tedbirleri erken safhalarda almaktan çekinmemiştir.

Rusya’nın Akdeniz’deki tek deniz üssü olan Tartus, 2017 yılında yapılan genişlemenin de etkisi ile Kremlin’in Orta Doğu’daki varlığının ana dayanağını oluşturmakta ve dolayısı ile dış politikasının temelinde bulunan “çemberi kırma” niyetinin somut bir sonucu olarak Moskova’ya çember dışında hareket alanı sağlamaktadır. Suriye politikalarının jeopolitik temeli aslen bu noktadır. Bu

1 Mutualizm: Biyolojide iki organizmanın birbirine fayda sağlayarak beraber yaşadıkları ortak yaşam biçimi için kullanılan tabir.

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/mutualism>

temel, peki tabii yalnızca Suriye ile kısıtlı kalmayarak, anlatıldığı üzere Suriye üzerinden Lübnan'a, Libya üzerinden Doğu Akdeniz'e uzanan etki alanlarını da içermektedir. Bunlar da aynı jeopolitik temel üzerindeki farklı hamleler olarak nitelendirilebilir.

Ayrıca çok kutuplu dünya niyetindeki Kremlin, Orta Doğu'da varlık göstererek 90'lardaki sönük ve Batıya denk olma çabasındaki Rusya'nın yerini yeniden küresel bir güç olan Rusya'nın aldığını göstermek ve küresel rekabete dâhil olduğunu kanıtlamak istemektedir. Pratikte ise, Suriye topraklarında sürdürülen vekâlet savaşları ve Arap Baharı'nda kutupların zıt tarafları desteklemesi yine dolaylı rekabetlerin oluşmasına sebep olur. Suriye'de Rusya destekli rejim güçleri ile ABD ve Batı ülkeleri destekli muhalif güçler arasındaki vekalet savaşı, Rusya'nın genel manada Batı ülkeleri ile olan ilişkilerinde gerilimlere sebep olmakta ve Soğuk Savaş dönemini hatırlatmakta, hatta o dönemde vekalet savaşı niteliğinde sıcak savaşa dönüşen Afganistan ya da Kore gibi savaşlara benzerlik göstermektedir (Kemaloğlu, 2012). Dolayısı ile bu vekalet savaşlarının, dünyanın farklı kutupları arasındaki yeni bir soğuk savaşın sıcak çatışması olarak okunması imkânsız değildir.

Suriye'nin Rus iç politikasındaki yankıları

Sıcak çatışma tecrübesi edinen radikal unsurların ve teröristlerin, Suriye iç Savaşı bittikten sonra vatandaşı oldukları ülkelere dönmesi, bu ülkelerin hiçbiri tarafından sıcak karşılanan bir durum değildir. Suriye'de savaş tecrübesi edinen ve bu tecrübeleri terör eylemlerinde kullanma potansiyeli yüksek olduğu düşünülen bu unsurların, ülkelere döndüklerinde doğurabilecekleri potansiyel problemler göz önüne alındığında ülkelerin bu unsurların dönmelerini istememesi anlaşılabilir. Günümüzde Suriye ihtilafının çıkmaza girmesinin en önemli sebeplerinden biri bu unsurların akıbetidir.

Şubat 2011'de, yani Arap Baharı olaylarının henüz çok yeni olduğu günlerde Ulusal Anti-terörizm Komitesi'nde yaptığı konuşmada dönemin Rusya Devlet Başkanı Medvedev, o yıllarda yaşanan radikal terörist saldırılara uzunca yer vererek Orta Doğu'da yaşanan olayların yakından izlenmesi gerektiğini ve bu olayların Rusya'yı etkileyebileceğini belirtmiştir (Medvedev, 2011). Orta Doğu'da radikal ve terörist unsurların yükselişinin, Rus karar alıcılar tarafından bünyesindeki Müslüman nüfusta barınan kimi radikal ve ayrılıkçı gruplardaki potansiyeli tetikleme muhtemel görülmüştür. Arap Baharı'nın sert otoriteye isyan eden boyutları, Moskova'da bir iç probleme sebep olma potansiyeliyle algılanmış, Malashenko'nun deyimiyle "Arap Baharı Orta Doğu'yu ısıtırken, Rusya "Rus Kışı'nın" soğuk nefesini hissetmiştir" (Malashenko, 2013).

Kremlin'in öngördüğü gibi, Müslüman topluluk bünyesindeki radikalizme kaymaya müsait bazı unsurlar IŞİD'in (DAEŞ) söylemlerinden etkilenmiş ve birçok Rusya Federasyonu pasaportlu kişi IŞİD saflarında savaşmak üzere Suriye'ye gitmiştir. 2018'deki verilere göre bu rakam yaklaşık beş bin kişidir (Lampe, 2019). Rus yetkililer savaş tecrübesi edinen radikal unsurların ülkeye geri dönerek çeşitli terör eylemlerinde bulunmaları ya da devlete karşı silahlı direniş göstermeleri hususunda endişelenmekte ve Suriye ihtilafının nasıl neticelendiği fark etmeksizin, bu unsurlarla kendi sınırlarına girmeden, Suriye sahasında mücadele etmek istemektedir (İsmayılov, 2015).

1994-1996 yılları arasında ilki, 1999-2009 yılları arasında ikincisi yaşanan ve 2017 yılına kadar devamı sayılabilecek etkileri gözlemlenen Çeçen Savaşları'na ve 2015 yılında IŞİD'in Rusya Federasyonu sınırları içerisinde "Kafkas Vilayeti" adıyla bir yönetim ilan etmesine bakıldığında, Kremlin'in Suriye olaylarının, kendi iç meselelerine yansımından endişelenmekte haksız olmadığı anlaşılabilir. IŞİD saflarına katılanların çoğunun, Çeçenistan lideri Ramazan Kadirov'un Moskova yakınlığını "ihamet" olarak nitelendiren ve onun sert yönetiminden rahatsız olan isyancılar olduğunu düşünen Çeçen yetkililer, bu isyancıların geri döndükleri takdirde yeniden Çeçen Savaşları benzeri olaylar yaşanmasında etkin rol oynayabileceği ihtimalinden ötürü tedirgindir (Arutunyan, 2018).

Rusya Federasyonu, geçmişte radikal unsurlar ile yaşadığı problemlerden yola çıkarak, demografik yapısının bu unsurlar ile benzer sorunların tekrarlanmasına müsait olduğunun farkındadır. Bu sebeple Rusya, IŞİD'e katılan savaşçıların topraklarına dönerek bahsedilen potansiyeldeki diğer topluluklar içerisinden bireyleri radikalize edip geçmiştekine benzer problemler doğurmasından kaçınmak istemektedir. Jeopolitik kavramının demografi ile bağlantısından hareketle, binlerce kilometre uzaktaki bir devlette çıkan iç savaşın, bir başka ülkede iç kargaşaya sebep olmasının da jeopolitik bir mesele olduğu söylenebilir.

Sonuç

Kennan ve Spykman'ın fikirsel öncülüğünde ABD yönetiminin uzun yıllar boyu uyguladığı "çevreleme" politikası, SSCB'yi de aynı jeopolitik oyunun kurallarına uymaya ve etrafını saran çemberi kırmaya yöneltmiştir. SSCB'nin dağılmasına rağmen NATO'nun yayılmacılığı sürdürmesi algısı Moskova'yı tedirgin ederek, yeniden çevrelenmişlik hissi yaratmıştır. Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO'ya üye olma istekleri karşısında çemberin daha da daralmasını istemeyen Kremlin, sert müdahalelerle bunu engellemiş ve aynı zamanda 1990'lı yılların başındaki

sessiz ve “bölgesel güç” olarak nitelendirilen Rusya’nın artık sessiz olmadığını, bir küresel güç olarak tek kutuplu dünyaya karşı çıktığını fiilen ilan etmiştir.

Gürcistan ve Kırım meselelerine benzer bir şekilde, Suriye politikaları da Rusya’nın çevrenmişlik hissinden kaynaklansa dahi, Gürcistan ve Kırım hamleleri çemberin daralmasını önlemek amaçlı iken; Suriye hamleleri bu çemberi kırmak ve çemberin dışında bir hareket alanı elde etmek amaçlıdır. Suriye, Moskova ile tarihsel ortaklığında onların “Orta Doğu’daki gölgesi” konumundaydı. Bu tarihsel süreçte Tartus’ta açılan Sovyet deniz üssü, bugün Rusya Federasyonu’nun Akdeniz ve Orta Doğu coğrafyasındaki tek üssü olup, etki alanını genişleten bir etmendir ve küresel güç olma iddiasındaki önemli kozlarından biridir. Zira bu üs bir nevi İncirlik’teki Amerikan üssüne ve Akdeniz’deki Amerikan Altıncı Filosu’na karşılık gelmekte; Rusya, bölgesi dışında bir yerdeki güç projeksiyonu sayesinde “bölgesel güç” olmaktan çıkarak ABD ile rekabete girebilmektedir. Dolayısıyla jeopolitikten doğan çok kutupluluk argümanının pratikteki karşılığı olarak değerlendirilebilir.

Arap baharı sürecinde bir Rus müttefiki olan Kaddafi’nin devrilmesinden sonra o bölgedeki etkinliğini yitiren ve ekonomik kayıplara uğrayan Rusya, benzer bir durumu Suriye’de de yaşamayı göze alamamıştır. Zira tıpkı Libya’da olduğu gibi Batı Devletleri’nin desteğiyle iktidara gelecek bir hükümetin Kremlin ile tüm bağları koparması bu üslerin tartışmaya açılmasına sebep olacak ve Rusya yeni bir ortak bulana dek çemberin arkasına hapsolacaktır. Bu da Rusya’yı çevrenmiş bir ülke, yani bölgesel olarak kısıtlanmış ya da yalıtılmış bir ülke konumuna getireceği için çevrenmeyi engelleme ve çok kutuplu dünyanın kutuplarından biri olma adına Rus karar alıcılar Suriye ihtilafında hızlı ve erken tedbirler alarak müdahil olmuşlardır.

Suriye ihtilafının bir başka boyutu ise Rus iç politikasına yansımalarıdır. Bünyesindeki radikalizme müsait olduğu ileri sürülen Müslüman topluluklarla çeşitli sorunlar yaşayan Kremlin, Suriye İç Savaşı esnasındaki otorite boşluğundan istifade ederek güçlenen radikal grupların ve terör örgütlerinin, Rusya’nın iç politikasında da sorunlar çıkarabileceğini öngörüyordu. Nitekim IŞİD’in Rusya Federasyonu topraklarında bir “Kafkas Vilayeti” ilan etmesi ve Rusya’da yaşanan terör olayları, bu öngörünün haksız olmadığını ortaya koymuştur. Rusya Federasyonu pasaportu olan çok sayıda savaşçının geri dönerek Rusya’daki toplulukları etkileyip iç kargaşaya sebep olması endişesi, günümüzde Rusya’nın Suriye politikalarındaki en önemli unsurlardan biridir.

Tüm bu bahsedilen faktörler literatürde değerlendirilse dahi, ortak nokta olarak klasik jeopolitik yaklaşımların günümüzde gözlemlenebilen etkilerinden yola çıkarak kurulan bir sebep-sonuç ilişkisi içerisinde açıklanması hususunda eksiklik mevcuttur. Rusya Federasyonu, Soğuk Savaş mirası politikalar ile ABD

ve Doğu Avrupa ülkelerinin güvenlikleştirme hamleleri neticesinde kendisini etrafı sarılmış hissetmektedir. Bu çevreleme politikasının etkisidir ve jeopolitik bir stratejidir. Aynı zamanda çevrelenmişlik algısı, bölgesel bir güç olarak kalmak istemeyen Rusya Federasyonu'nu çok kutuplu dünya doktrinine yöneltmiştir. Çünkü çevrelenen bir Rusya, uluslararası arenadan soyutlanacak ve kısıtlı bir bölgesel aktör olarak kalacaktır. Bu stratejinin bir sonucu olarak, çemberin kırılması veya daralmasının önlenmesi amacıyla Rusya çeşitli hamlelerde bulunmuştur. Bu hamlelerden biri ise tarihsel ortaklığı, orada halihazırda bulunan gücü ve jeopolitik önemi nedeniyle Suriye'deki politikalarıdır. Bu politikalar sayesinde Rusya hem çemberi kırmakta hem de çok kutuplu dünya doktrinine uygun biçimde küresel bir aktör olduğu gösterme çabasında somut adımlar atmaktadır. Yani jeopolitik temelli bir tablo görülebilir. Suriye'de ABD'nin kararlı bir politika izleyememesi ve Rusya'nın jeopolitik mücadele gereği kendi çıkarlarını korumak adına desteklediği mevcut rejimin devrilmemesi sonucunda, Arap Baharı'nın yaşandığı diğer ülkelerin aksine Suriye'de iç savaş uzun sürmüştür. Oluşan otorite boşluğunu fırsat bilen radikal gruplar ve terör örgütlerinin türemesi ile Moskova bir iç politika meselesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu potansiyel iç kargaşa tehlikesi, jeopolitik hamlelerden doğan bir sebep sonuç zincirinin parçası olsa dahi; aynı zamanda nüfus ve kültürel yapının birer jeopolitik etmen olmasından ötürü tek başına da jeopolitik bir mesele olarak değerlendirilebilir. Söylenbilir ki; Rusya Federasyonu'nun Suriye ihtilafındaki politikaları, gerek olayların sebep-sonuç ilişkisi bakımından, gerekse münferit olaylar bakımından jeopolitik olarak okunmaya müsaittir.

Kaynakça

- Ağır, Osman ve Takar, Meram. 2016. "Rusya-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı." *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2):285-306.
- Akın, Fetullah.2017. "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yenidünya Düzeni ve Türkiye." *İş ve Hayat*, 3 (5): 119-135.
- Agnew, John. 2003. *Geopolitics: Re-visioning World politics*. Routledge.
- Armaoğlu, Fahir. 2019. 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*. Kronik Kitap.
- Arutunyan, Anna. 2018. "ISIS Returnees Bring Both Hope and Fear to Chechnya" *International Crisis Group* Son erişim tarihi: 10.07.2020 <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/chechnya-russia/isis-returnees-bring-both-hope-and-fear-chechnya>.
- Baykov, Andrey Anatolyevich ve Istomin, Igor Aleksandrovich. 2013. "Neozhdannyye Partnery Rossii Na Blizhnem i Srednem Vostoke". *Mezhdunarodnyye Protssesy*. 2(11):115-134.

- Bıçakçı, Salih. 2012. "Yeni Savaş ve Siber Güvenlik Arasında NATO'nun Yeniden Doğuşu", *Uluslararası İlişkiler*. 9(34):205-226.
- Buzan, Barry. 2008. "The Changing Agenda of Military Security" In: Brauch H.G. et al. (eds) *Globalization and Environmental Challenges*. 3: 553-560.
- Çelikpala, Mitat. 2015. "Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri". *Biliş Dergisi*. 72:117-118.
- Dışişleri Bakanlığı, n.d. "Türkiye-Rusya İlişkileri". Son Erişim Tarihi: 17.07.2020 <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
- Diriöz, Ali Oğuz. 2012. "Suudi Arabistan Dış Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri" *Ortadoğu Analiz* 4(39):94-100.
- Diriöz, Ali Oğuz. 2020. "Watering Down Tensions: The Role Of Securitisation in Water Cooperation." In: *EuroMeSCo Ensuring Water Security in the Middle East: Policy Implications* Liel Maghen, Shira Kronich (Eds.).
- Erkan, Süleyman. 2016. "2008 Rusya-Gürcistan Savaşı ve Uluslararası Toplum" *ÜİİD-İJEAS*, 2016 (17):41-64.
- Erşen, Emre. 2014. "Rusya'nın Arap Baharı Politikası." *ORSAM Ortadoğu Analiz*, 6 (61).
- Fisk, Robert. 2017. "Vladimir Putin Pozissioniruet Sebya v Kaçestve Glavnogo İgroka na Blijnem Vosteke", *Inosmi*. <https://inosmi.ru/politic/20171027/240628060.html> Son erişim:22.07.2020
- Freedman, Robert. 1998. "Russia and the Middle East: The Primakov Era". *Middle East Review of International Affairs*, 2(2).
- Fröhlich, Christiane. 2020. "Desecuritisation Of Water as a Key For Water Diplomacy" In: *EuroMeSCo Ensuring Water Security in the Middle East: Policy Implications*. Liel Maghen, Shira Kronich (Eds.).
- Guardian. 2008. "Russia Offers Fighter Jets to Lebanon as Gifts". Son Erişim: 19.07.2020
- Hirst, Samule J., İşçi, Onur. 2020. "Smokestacks and Pipelines: Russian-Turkish Relations and the Persistence of Economic Development" *Diplomatic History*. DOI:10.1093/dh/dhaa046.
- Hopkirk, Peter. 1990. *The Great Game: The Struggle for Empire in Central Asia*. London: John Murray.
- Hopkirk, Peter. 1996. *Quest for Kim*. London: John Murray.
- Hosking, Geoffrey. 2015. *Rusya ve Ruslar; Erken Dönemden 21. Yüzyıla*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Huntington, Samuel. 2012. *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. (çev. Mehmet Turhan, Cem Soydemir) İstanbul: Okyanus Yayınları.
- İnterfaks. 2016. "Gosduma ratifitsirovala soglasheniye o razmeshchenii v Sirii aviagruppirovki RF" Son erişim: 09.07.2020 <https://www.interfax.ru/russia/531561>
- İsmayilov, Elnur. 2013 "21. Yüzyıl Rusya Dış Politika Doktrinleri'nde Güney Kafkasya Ve Orta Asya Değerlendirmesi" *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 1 (1): 87-105.
- İsmayilov, Elnur. 2015. *Rusya'nın İŞİD'le Mücadele Politikası*. BİLGESAM Analiz.

- İşcan, İsmail Hakkı. 2004. "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları." *Uluslararası İlişkiler*, 1 (2): 47-79.
- Kahraman, Emel. 2016. "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Federasyonu-İran İlişkileri". *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 24:29-70.
- Kaiser, Robert. 2015. "The birth of cyberwar". *Political Geography*, 46: 11-20.
- Karabulut, Bilal. 2007. "Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri." *Karadeniz Araştırmaları*, Güz (15), 67-88.
- Kemaloğlu, İlyas. 2012. *Rusya'nın Ortadoğu Politikası*. ORSAM.
- Kiraz, Sami. 2016. "Bağımsızlıktan 21. Yüzyıla Suriye-Rusya Siyasi İlişkileri." *Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye İç ve Dış Politika* içinde der. Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, 291-312. Ankara: Nobel.
- Kolasi, Klevis. 2013. "Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi Ve Uluslararası İlişkiler Teorileri" *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 68(2):149-179.
- Lampe, Carl. 2019. "Russia's repatriation of ISIS Members." FPRI. Erişim Tarihi: 21.06.2020 <https://www.fpri.org/article/2019/04/russias-repatriation-of-isis-members/>
- Mackinder, Halford. 2013. *Tarihin Coğrafi Kalbi*, (Çev. K. Yılmaz) İstanbul: Doğu Kütüphanesi (Orijinal Yayın Tarihi, 1904).
- Mackubin, Thomas Owens. 1999. "In Defense of Classical Geopolitics", *Naval War College Review*, 52 (4), 60- 72.
- Malashenko, Aleksey. 2013. *Russia and the Arab Spring*. Carnegie Endowment for International Peace.
- Mardasov, Anton. 2017. "Rossiyskaya aviatsiya letit v Sidi-Barrani" News.ru son erişim tarihi: 18.07.2020 <https://news.ru/world/rossijskaya-aviaciya-letit-v-sidi-barrani/>
- Medvedev, Dimitry, 2011. "Dmitriy Medvedev provol vo Vladikavkaze zasedaniye Natsional'nogo antiterroristicheskogo komiteta" Prezident Rossii. Son erişim tarihi: 10.07.2020 <http://kremlin.ru/events/president/news/10408>
- Melamedov, Grigory. 2020. "Why Russia Wants Lebanon" *Middle East Quarterly*, 1(27).
- Minoborony Rossii (Ministerstvo oborony Rossiyskoy Federatsii). 2019. "Sovmestnyye raschety ZRK «Buk-M2E» Rossii i Yegipta pristupili k vypolneniyu uchebno-boyevykh zadach na uchenii «Strela družhby-2019»" Son Erişim Tarihi:18.07.2020.
- Özen, Çınar., Kolasi, Klevis. 2016. "Abd'nin Almanya Politikası Ve Yapısal Belirleyenler: Savaş Sonrası Güç Asimetrisi Ve Hegemonik Düzen İnşası". *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 2(15):125-160.
- Putin, Vladimir. 2007. "Vystupleniye i diskussiya na Myunkhenskoym konferentsii po voprosam politiki bezopasnosti" Prezident Rossii. Son erişim tarihi: 16.07.2020.
- Reuters. Kasım 2019. "Putin criticizes NATO expansion as alliance holds London summit" Son erişim Tarihi: 21.06.2020 <https://www.reuters.com/article/us-nato-summit-putin/putin-criticizes-nato-expansion-as-alliance-holds-london-summit-idUSKBN1Y71K5>

- RT. Kasım 2011. "Rossiya napravlyayet v Sيريyu korabli dlya zashchity svoikh interesov" Son Erişim Tarihi: 06.10.2020 <https://russian.rt.com/inotv/2011-11-29/Rossiya-napravlyayet-v-Sيريyu-korabli>.
- Samaha, Nour. 2018. "Is Lebanon Embracing a Larger Russian Role in Its Country?" The Century Foundation.
- Segodnya. Aralık 2011. "Rossiya napravila voyennyye korabli k beregam Sirii" Son Erişim Tarihi: 06.10.2020 <https://world.segodnya.ua/world/roccija-napravila-voennye-korabli-k-bereham-cirii-19-06-12-2011-279119.html>
- Shlykov, Pavel Vyacheslavovich. 2019. "Transformatsiya Regional'noy Politiki Turtsıı v Usloviyakh Konkurentnoy Politsentrichnosti na Blizhnem Vostoke (2000-2010-Ye Gody)". *Vestnik Moskovskogo Universiteta: Mezhdunarodnyye Otnosheniya i Mirovaya Politika*. 11(2): 65-106.
- Spykman, Nicholas J. 1942. "The Geography of the Peace", New York: Harcourt and Brace, TASS. 2017. "Punkt material'no-tekhnicheskogo obespecheniya VMF Rossii v Tartuse" Son erişim: 09.07.2020 <https://tass.ru/info/4808523>
- The New York Times. Ekim 2011. "U.N. Resolution on Syria Blocked by Russia and China" Son Erişim Tarihi: 06.10.2020 <https://www.nytimes.com/2011/10/05/world/middleeast/russia-and-china-block-united-nations-resolution-on-syria.html>
- Trenin, Dimitry. 2014. "Welcome to Cold War II" *Foreign Policy*. Son erişim:05.07.2020 <https://foreignpolicy.com/2014/03/04/welcome-to-cold-war-ii/>
- Trenin, Dimitry, 2016. "Rossiya na Blizhnem Vostoke: zadachi, priority, politicheskiye stimuly" *Moskovskiy Tsentri Karnegi*. Son Erişim Tarihi: 17.07.2020 <https://carnegie.ru/2016/04/21/ru-pub-63388>
- Tsygankov, Andrei P. 2010. *Russia's Foreign Policy Change and Continuity in National Identity*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Yeltin, Hüseyin ve Işık, Kübra. 2017. "Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test, Suriye Krizi" *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 3(3):40-50.

